

A Nagy Tankönyvháború újabb fejezete

Újabb állomásához érkezett a most már több éve tartó Nagy Tankönyvháború. Szeptember elején az iskolákba kerültek az OFI által legyártott általános- és középiskolai atlaszok mind földrajzból, mind történelemből.

Természetesen nem ördögtől való, hogy az állam kézbe veszi a tankönyvkiadást, a világ számos országában található erre példa. Azonban abban az esetben, ha a minőségi tankönyvkiadás megoldott, akkor ehhez kellő indok kell, és a minőségnek is meg kell ütnie a forgalomban levő kiadványokét. Hazánkban a kiegyezés óta készülnek iskolai falitérképek, a XX. század elejétől iskolai atlaszok, és az elmúlt hatvan évben kialakult ezek készítésének egy olyan gyakorlata, amely magába olvasztotta a legjobb térképész, pedagógus és tudós szakemberek tudását és szakértelmét. A térképészek a szakmán kívül kevéssé ismertek, de – elnézést kérve azoktól, akik kimaradtak a felsorolásból – Bernek Ágnes, Jónás Ilona, Laki Ilona, Makádi Mariann, Nemerkenyi Antal, Probáld Ferenc, Ütöné Visi Judit, Varajti Károly neve nem csak a földrajzosok, míg Farkas Judit, Foki Tamás, Kaposi József, Miklósi László, Szabolcs Ottó, Száray Miklós, Szebenyi Péter, Unger Mátyás és Urbán Aladár neve pedig nem csak a történelemmel foglalkozók körében lehet ismert.

Az évtizedek alatt az atlaszok folyamatosan igazodtak a tananyag változásaihoz, követték a tudományos kutatások eredményeit, figyelembe vették a módszertan igényeit, tartalmukban és külsejükben folyamatosan csiszolódtak, és igyekeztek maximálisan megfelelni az oktatás követelményeinek, a diákok és a tanárok igényeinek. Megfeleltek a tankönyv-engedélyezési eljárás szigorú szempontjainak, bár sosem váltak a tankönyvcsomagok részévé, mivel kiegészítő taneszközként sajnos legtöbbször marginális szerepet tölthettek be a tankönyvválasztás folyamán. Éppen ezért kérdés, hogy miért készítette el az OFI a saját változatait az egyes atlaszokból?

Egy pályázat története

Magyarzatot adhatna erre az OFI által ez év, tehát 2015. március 19-én megjelentetett két ajánlatkérési felhívása. („Kutatás-fejlesztési tevékenység elvégzése a Nemzeti Alaptantervhez és a kerettantervekhez illeszkedő új földrajzi diákatlaszok / történelmi diákatlaszok tárgyában”) A kutatás célja szerint „A Nemzeti Alaptantervhez és a kerettantervekhez illeszkedő új földrajzi/történelmi diákatlaszok fejlesztése kimunkált koncepciók alapján kell, megtörténjen. E koncepciók kidolgozását és elfogadását meg kell előznie egy kutatás-fejlesztési folyamatnak.” A kutatási tevékenység elvárt végtermékei általános és középiskolai atlaszok földrajz és történelem tárgyakból, valamint egy-egy komplex elemző tanulmány. Természetesen a tanulmányoknak és az azok alapján kialakított atlaszoknak összhangban kell lenniük egymással. Azt mondhatnánk erre, hogy ez így rendben is van, ez egy helyes irány, hiszen ilyen jellegű kutatás valóban nem készült még eddig. Az uniós pályázati pénz jó helyre kerül, és a kor igényeinek megfelelő új atlaszok születnek belőle. Lássuk akkor a részleteket!

Az ajánlattevőkkel 2015. április 15-én kötöttek szerződést, a véghatáridő 2015. július 31. volt. Három és fél hónap! Ennyi állt rendelkezésre tantárgyanként a kutatás elvégzésére, és az atlaszok elkészítésére. Azt csak feltételezem, hogy ennyi idő még a kutatásra is kevés. Azt viszont biztosan tudom, hogy egy ilyen kutatás eredményeit felhasználva nem lehet ennyi idő alatt a célnak megfelelő atlaszokat szerkeszteni. Tovább árnyalja a képet, hogy 2015. május 15-ig atlaszonként két-két mintaoldalt kellett küldeni az ajánlatkérő számára. Nyilvánvalónak tűnik, hogy a mintaoldalok a tanulmány eredményeként kellett, hogy megszülessenek. Erre utal a kutatás eredményére utaló következő elvárás is: „A fejlesztési koncepciónak összhangban kell lennie a komplex elemző tanulmány következtetéseivel és javaslataival, továbbá tartalmaznia kell

a tervezett atlaszok részletes tematikáját.” Így azonban a tanulmány elkészítésére már csak egyetlen hónap maradt. Kérdés, hogy egyetlen hónap alatt milyen eredménnyel lehetett teljesíteni a kutatásra vonatkozó pályázati követelményeket: „A tanulmányban ismertetni kell a kutatási módszertant, továbbá közölni kell a vizsgálat kiterjedtségét, részletezettségi szintjét. A tanulmánnyal szemben alapvető követelmény annak koherenciája, az elemek egymásra épülése, a megfogalmazott opciók egymástól való különbözősége, realitása, összességében a tanulmány szakmai megalapozottsága és magas minősége.”

Az már csak ráadás, hogy az ajánlatkérés szerint „A kért mintaoldalak megküldését követően a Nemzeti Közoktatási Portálon közzé teszi az Ajánlatkérő disszeminációs célokból.” Azon a portálon, amely május 15-hez képest csak 6 hónappal később, november 12-én nyílt meg. A pályázónak hasonlóképpen lehetőséget kellett biztosítani ahhoz, hogy a kutatás–fejlesztés eredményét az ajánlatkérő disszeminációs* célokra felhasználhassa. Lehet, hogy én voltam figyelmetlen, de úgy tűnik, a kutatás eredményét összefoglaló tanulmány egyetlen fórumon sem jelent meg, az OFI saját honlapján sem. Kár, mivel egy ilyen közpénzből finanszírozott, alapos, időt nem kímélő kutatás számos érdekes és hasznos következtetést tartalmazhat, amelyekből mind a pedagógus, mind a térképész szakma érintett képviselői sokat és szívesen tanulnának. Legfőképpen azért, mert a kutatás egyik témája éppen a forgalomban levő, akkreditált atlaszok vizsgálata volt. („Hogyan értékelhetők az akkreditált diákatlaszok a NAT-ban, és a kerettantervben megfogalmazott pedagógiai célok teljesülése szempontjából?”)

(*disszemináció= „Rövid, lényegi jelentése: a projektek eredményeinek terjesztése. Gyakorlatilag a hazai és uniós finanszírozású pályázatokon nyertes projektek esetében ellátandó – a nyilvánosság biztosítása érdekében tett – tájékoztatást jelenti. A projektek eredményeinek terjesztése annak érdekében, hogy a projekt által kiváltott hatás és ezáltal a projekt megvalósítására fordított források hasznosulása a lehető legnagyobb lehessen. Magában foglalja mind a projektek során megszületett termékek és szolgáltatások, mind a projektmegvalósítás tapasztalatainak átadását.” – Operatív Program Uniók Fejlesztési Portál)

Összegezve. Úgy tűnik, hogy a pályázat révén rendelkezésre álló összeg a kutatás–fejlesztés helyett inkább az elkészült atlaszokban realizálódott. Pedig a kutatás céljához közelebb állt volna, ha az OKTATÁSKUTATÓ ÉS FEJLESZTŐ INTÉZET a kutatás eredményét teszi közzé, és megfogalmazza elvárásait, mint az engedélyezés feltételét a kiadók felé.

Így azonban az a kérdés, hogyan teljesültek az ajánlatkérés által megfogalmazott elvárások, és milyenek lettek a kísérleti atlaszok?

Észrevételek a kutatás–fejlesztés céljával, koncepciójával és elvárásaival kapcsolatban

Alapvető kérdés, hogyan lehetnek teljesen azonosak a két-két földrajzi és a történelmi atlasz vizsgálatára kiírt két pályázat tartalmi elvárásai? A két tárgy jelentősen különbözik egymástól, hiszen a földrajz meglehetősen egzakt tudomány, míg a történelem kutatói sokszor ugyanazokra a tényekre támaszkodva különböző következtetésre jutnak. Ez a különbség valamilyen formában a térképeken is jelentkezik. Például „*a legfontosabb a földrajzi-környezeti jellemzők dinamikus kiemelése és érzékeltetése*” szempont a földrajzi környezet bemutatása érdekében egy történelmi témánál fontos lehet, de egy domborzati térkép esetében nincs értelme vizsgálni, hiszen eleve ezt mutatja. Az „*egymással ellentmondásban lévő nézőpontok bemutatása (pl.: különböző nemzeti vagy történelemfelfogások érdekütközések megjelenése a vizuális ábrázolásban)*” földrajzi térképek esetében szintén nagyon ritkán előforduló követelmény.

A földrajzi atlaszok gerincét a vízrajzot és domborzatot bemutató oldalak adják, és ezeket egészítik ki a tematikus térképek, míg a történelmi atlaszokat eleve tematikus térképek alkotják. A két atlasztípusnak tehát eltérő a feltételrendszere.

Nem világos, hogy a kutatásnak miért kiemelt szempontja a NAT-nak és a kerettantervnek való megfeleltetés („*a térképek tematikájának és az egyes térképi tartalmak megfeleltetése a NAT és*

a kerettantervek előírásaival (pl. a területeket a tananyag tartalma szerinti kivágatban ábrázolja)”). Ez olyan alapvető feltétel, amely nem igényel kutatást. Ha ezt ma még kutatni kellene, akkor évtizedek óta egyetlen akkreditált atlasz sem került volna fel a tankönyvjegyzékre. A felhozott példa egyébként mosolyogtató, hiszen mi másban lehetne bármit is térképen ábrázolni, mint a tartalom által meghatározott kivágatban*. Laikusságra vall kutatási célként megjelölni, hogy a térkép alkalmas legyen mérésre („*a képességfejlesztési célok megvalósításának biztosítása (pl. lehessen rajta távolságot mérni, tartalmából következtetni, összefüggéseket felfedezni)*”). Egy térkép többek között attól térkép, hogy méretaránya van, és az valamilyen formában feltüntetésre kerül. Ebben az esetben pedig alkalmas mérésre.

(*kivágat=a térkép tartalma által meghatározott és ábrázolt terület)

Az atlaszok terjedelmét és tematikáját tekintve elgondolkodtató, hogy „*a tankönyvi anyaghoz való illeszkedés (a NAT és a kerettanterv kötelező óraszámi előírásainak áttekintésével)*” és „*a térképek tematikájának és az egyes térképi tartalmaknak megfeleltetése a NAT és a kerettantervek előírásaival*” szempontok jó irányban határozták-e meg a végeredményt. A tematikát tekintve valamennyi kísérleti atlaszban sok a hiányosság. Ez természetesen magyarázható azzal, hogy a hiányzó részek nem a szigorúan kötelező kerettantervi anyaghoz tartoznak, vagy azzal, hogy a tankönyv tartalmaz vonatkozó térképeket. Ám ha figyelembe vesszük, hogy az atlaszok nem konkrét tankönyvhöz kötődő oktatási segédkönyvek, segédeszközök, valamint azt, hogy a tankönyvek is tartalmaznak plusz információkat (ld. apróbetűs kiegészítő tananyagok, olvasmányok, kitekintések, források, stb.), akkor belátható, hogy az atlaszoknak önmagukban is meg kell állniuk, koherens egészet, egységet kell alkotniuk. Többet ismereteket kell nyújtaniuk az érdeklődőbb, motiváltabb, emelt szintű érettségire készülő diákok számára. Az egységes egész elve miatt a nyomtatott atlasz hiányosságait nem helyettesítheti, hogy esetleg elektronikus formában egy honlapon található hiánypótló térképek.

Ezért gyanítható, hogy a hiányzó témák nem a NAT-hoz vagy a kerettantervhez való szigorú ragaszkodás miatt, hanem inkább a meglehetősen mechanikusan szűkre szabott (általános iskola 32 oldal, középiskola 56 oldal) terjedelem következtében maradtak ki. Ha ennek az oka esetleg anyagi természetű volt, akkor az sajnós az atlaszok perifériális szerepét mutatja, hiszen a kísérleti programon belül még az egy évig használható munkafüzetek is színes változatban kerülnek forgalomba, ám a program irányítói arra nem áldoztak, hogy az atlaszok a tematikának megfelelő szükséges terjedelemben készüljenek.

Az egységes egész elvének fontosságára utalva zárójelben meg kell jegyezni, hogy az összes tankönyv közül, amelyet a diákok használnak tanulmányaik során, az atlasz egyike azon keveseknek, amelyet egy átlagos diák a tanulmányai befejeztével is használni tud, és valószínűleg mind földrajzból mind történelemből az atlasz lehet az egyetlen ilyen természetű kiadvány a könyvespolcán, már ha egyáltalán rendelkezik ez utóbbival.

A képességfejlesztéssel kapcsolatban megjelölt cél – „*összefüggések tendenciák, folyamatok, átalakulások elemzésére is alkalmas tematikus térképek bemutatása*” – azt a gondolatot veti fel, hogy lehet-e olyan általános módszereket meghatározni, amelyek biztosítják a célokban megfogalmazott eredmény elérését?

Ha atlaszban gondolkodunk, akkor lehetséges. Például egy földrajzi atlasznál a kontinensek domborzatát ábrázoló térképek mellé következetesen a természetföldrajzot (éghajlat, szerkezet, növényzet, stb.) bemutató, míg a földrészek politikai térképei mellé társadalomföldrajzot (népesség, nyelv, gazdasági fejlettség, stb.) ábrázoló tematikus térképeket rendelünk. Mint később látni fogjuk, ez a földrajzi atlaszok esetében nem sikerült. Önmagukban a tematikus térképek azonban nem szerkeszthetők olyan általános elvek szerint, amelyek eleve biztosítják a fent említett eredményt. Nincs olyan általános módszer, amelynek segítségével biztosítható lenne, hogy összefüggéseket tudjunk bemutatni Európa éghajlatától kezdve, Magyarország népsűrűségén át a trianoni béke Magyarországra gyakorolt gazdasági

hatásaival bezáródóan. Az egyedi tematikus térképfajták megszerkeszthetők a megfelelő kartográfiai ábrázolási módszerek alkalmazásával, és utólag megvizsgálható, hogy sikeresen teljesítik-e a kitűzött célt.

Ha a pályázatban kitűzött cél azonban csak annyi volt, hogy az atlaszok tartalmazzanak összefüggések bemutatására alkalmas tematikus térképeket, akkor nem világos, hogy mit kutattak? Ilyen térképeket tucatjával találunk az elmúlt évtizedekben megjelent iskolai atlaszokban.

A pályázati kiírás céljai közül, amelyek igazán új eredményeket hozhatnának, azok a mobiltelefon és táblagép alkalmazására, valamint az atlaszokhoz kapcsolódó digitális anyagok kutatására vonatkozó rész. A jövő igényeire és lehetőségeire figyelve valóban hasznos lenne egy olyan alapos kutatás, amely megmutatná, milyen ábrázolási formák, módszerek, milyen jelkulcsok felelnének meg a mobilalkalmazásnak és a táblagépek használatának. Fontos lenne a minőségi és valóban interaktív térképes anyagok, feladatok kialakítása. A jelenleg az OFI és a NKP portálján található két szempontból hagynak még kívánnivalót maguk után. Számomra érthetetlen azonban, hogyan maradhat ki egy ilyen kutatásból az ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszéke, amely 1953 óta foglalkozik geokartográfus szakemberek képzésével, és talán a legautentikusabb lenne a térképek, atlaszok, ábrázolási módszerek és informatika együttes vizsgálatában.

A FÖLDRAJZI ATLASZOK

Az atlaszok címe felveti azt a gondolatot, hogy valójában **kinek készültek** ezek a kiadványok, és készítésükkor mennyire vették figyelembe „*Hogyan alkalmazkodnak a korosztály életkori sajátosságaihoz, mennyire érvényesítik a fokozatosság elvét?*”

A „Földrajzi atlasz általános iskolásoknak” cím melyik részére tegyük a hangsúlyt? Ha a földrajz a hangsúlyos, akkor a 3–4. évfolyamon környezetismeretet és az 5–6. évfolyamon természetismeret tanuló diákok számára nem készült atlasz, hiszen földrajzot csak a 7–8. évfolyamon tanulnak. Ha az általános iskolán a hangsúly, akkor ez az atlasz nem alkalmas a 3–6. évfolyamon a tanításhoz, mivel nem felel meg a kerettanterv követelményeinek.

Tűnhet ez okoskodásnak, köztöködésnek, de ha arra gondolunk, hogy a földrajzot és a térképhasználatot megalapozó ismeretek java részét a 3–6. évfolyamon tanulják a gyerekek, akkor ez komoly hiányosság. Mivel az atlasz az engedélye szerint az általános iskolák 5–8. évfolyamának készült, ez a hiányosság fennáll. Idézve a korábbi mondatot, az atlasz nem alkalmas a 3–6. évfolyamon a tanításhoz, mivel nem felel meg a kerettanterv követelményeinek.

Hiányzó témák például az alaprajztól a térképig, a lakóhely és az iskola környéke, a domborzat ábrázolása, a földrajzi alapfogalmak, a térképfajták, a tájékozódás a földgömbön, a tájékozódás a természetben, a Föld és a Naprendszer. Az atlasz egyetlen oldala tartalmaz néhányat a felsorolt témák közül, de nagyon szegényesen, és nem az életkornak megfelelő módon.

A kerettantervi kulcsfogalmak közül nem jelennek meg olyanok, mint pl. az alaprajz, a térképi jelrendszer, keresőhálózat, turistajelzés. A térképi jelrendszer fogalmát hogyan lehetne elmagyarázni, ha az atlaszból hiányzik az általános jelmagyarázat? Hogyan lehetne a keresőhálózat használatát elsajátítani, ha nincs az atlaszban névmutató és hozzá tartozó keresőháló? Hogyan lehet a turistajelzésekkel megismerkedni, ha az atlaszban található csöppnyi turistatérkép részlet nem tartalmazza a turistajelek magyarázatát?

Kimondhatjuk, az életkori sajátosságokhoz való alkalmazkodás és a fokozatosság elve sérül. Szerencsésebb lett volna a 6. és 7. évfolyam közötti váltás, mivel ebben a korban jelentkezik mind a tananyagban, mind az életkorban egy jelentős változás.

A középiskolások számára készült atlasz esetében is szerencsésebb lett volna az évfolyam megjelölése, mivel egyik középiskola típusban sem ajánlott a 9–10. évfolyam alatt ennek az atlasznak a használata.

Az atlaszok pdf formátumban elérhetők az OFI honlapján, ahol kiegészítő térképek is csatlakoznak hozzájuk. Az ipart és a szolgáltatást régiós/ország bontásban bemutató tematikus térképek jelei így lekerültek a domborzati lapokról, amely csak támogatható. Sajnos az elektronikus térképváltozatok nem élnek az elektronikus térképek kínálta lehetőségekkel.

Az atlaszok alapja

A domborzati térképek a **Stiefel Kiadó** 1993-as kiadású iskolai földrajzi atlaszából kerültek átvételre. Ez üdvözölhető, mivel így a vízrajz, domborzat, települések, utak ábrázolása ellenőrzött, és valószínűleg kevés hibát tartalmaz. Az ásványkincsek és az ipar jeleit újraalkották és aktualizálták. A domborzati térképeket nem terhelik az ipari tevékenység jelei, csak az ásványkincsek előfordulási helyei látszanak. (Az ipar és a szolgáltatások térképei a fentebb említett honlapon érhetők el.)

Az általános iskolai változat domborzati térképei – helyesen – kevesebb tartalmi elemből épülnek fel.

Általános hiányosságok

A nyomtatott atlaszok **nem tartalmazzak általános jelmagyarázatot**, így a domborzati térképek számos eleme nem azonosítható. Az egyébként kifogástalanul kidolgozott általános jelmagyarázat az OFI honlapján, elektronikus formában található meg. Tehát vagy számítógép, esetleg mobilalkalmazás segítségével, vagy kinyomtatott formában használható. Hosszasan sorolhatók a megoldás hátrányai (nincs számítógép, nincs mobil, nincs nyomtató, elvész a nyomtatott lap, otthon hagyta a diák, órai használat problémája, stb.), de az egyértelműen kijelenthető, hogy ez a megoldás a felsőbb korosztályoknál is megkérdőjelezhető, de az alsóbb korosztályoknál egyértelműen nem jó.

A domborzati és regionális térképekről **hiányzik a percbesztás** a földrajzi helymeghatározáshoz.

Mind a két atlaszból **hiányzik a névmutató**. Ez nemcsak az atlaszok használatát nehezíti meg a diákok számára, hanem ellentmond a kutatási célok képességfejlesztésre vonatkozó részének is. Ha figyelembe vesszük, hogy informatika órán könyvtárhasználatból az egyik elvárt fejlesztési eredmény az 5–6. évfolyam végére, hogy a tanuló „*konkrét nyomtatott és elektronikus forrásokban képes megkeresni a megoldáshoz szükséges információkat*”, akkor az atlasz elég konkrét és elég nyomtatott ahhoz, hogy segítséget nyújtson a tárgy- és névmutató használatának elsajátításában. A tantárgyi koncentráción keresztül a képességfejlesztés komplex módon érvényesülne.

Földrajzi atlasz általános iskolásoknak

A **domborzati térképek** tartalma kiegyensúlyozatlan, mivel az eredeti térképek közül többet lekicsinyítettek, így a kicsinyített térképek tartalma méretükhöz képest sűrűbbek, mint az eredeti mérettel rendelkezőké (pl. Nagy-Britannia – Franciaország; Közép-Európa – Kelet-Európa). Ez az egyes területek összehasonlításakor az aránytalanság képét alakíthatja ki a diákok fejében.

A **térképi nevek** és a jelmagyarázati szövegek **betűmérete** kicsi, sok esetben az olvashatatlanság (4 nyomdai pont=1,5 mm) határát súrolják. Különösen sajnálatos, hogy több

térkép (pl. Balaton, Dél-Európa, A Föld domborzata, Sarkvidékek, Időzónák) mellett éppen tágabb földrajzi környezetünk, Közép-Európa térképe sikerült olvashatatlanra. Meg kell jegyezni, hogy egy hagyományos engedélyezési eljárásban ezekkel a betűméretekkel a nyomdai szakértő, de valószínűleg a pedagógiai szakértő is elbuktatta volna az atlaszt.

Kevés a **tematikus térkép**, és következetlen az alkalmazásuk. A kontinensek domborzati térképeihez nem a hasonló témákat feldolgozó a tematikus térképek lettek hozzárendelve. Európa domborzata mellett természetföldrajzi tematikus térképek jelennek meg, Ázsiánál társadalomföldrajzzal kapcsolatos térképek, Afrikánál vegyesen, az amerikai földrésznél érthetetlen módon az egy főre eső GDP nagyságát bemutató térkép, míg Ausztráliánál nem jelenik meg egyetlen tematikus térkép sem.

A fentiek következtében pl. a kontinensek éghajlatáról szinte semmit nem lehet megtudni az atlaszból, mivel csak Európánál szerepelnek a hőmérséklettel, csapadékkal és éghajlattal foglalkozó térképek. Azonban a hőmérsékleti térkép ebben a formában nem elegendő, mert csak az évi középhőmérsékletet mutatja a januári és júliusi középhőmérséklet helyett. Ugyanez a gond a Föld hőmérsékleti térképével.

A gazdaság- és társadalomföldrajzi tematikus térképek körében sem lehet fellelni semmiféle következetességet. Kontinensenként hol a mezőgazdaságot, hol a népsűrűséget, hol a népcsoportokat, hol a vallásokat mutatják, de egyetlen témát sem kísérik végig az atlaszon.

Még a népeket bemutató térképek feldolgozása sem azonos, mert Ázsia esetében a nyelvek szerint történik a felosztás, Afrika esetében pedig az emberfajták, nagyraszok szerint. Mondhatnánk, hogy különböző szempontok megismertetése a cél, de ez csak akkor lenne igaz, ha az összes földrésznél megjelenne mind a két szempont szerinti ábrázolás. Így csak keveredni fognak a fogalmak a 13–14 éves gyerekek fejében.

Hasonló a természeti vallás és törzsi vallás fogalmának folyamatos keveredése.

A tematikus térképek számában és az ábrázolás következetességében a 20 évvel ezelőtti iskolai atlasz is többet nyújtott. Úgy tűnik, mindent meghatározó volt a 32 oldalhoz való ragaszkodás.

Néhány kirívó hiba

- Elhibázott a Magyarország térképek településeinek lélekszám szerinti kategorizálása. 50 ezer lakos fölött egy kategóriába került pl. Veszprém, Debrecen és Budapest, holott nagyságrendnyi a különbség közöttük.
- A lekicsinyített Balaton térkép megritkított településeinek kiválogatásához semmiféle rendezőelvet nem lehet felfedezni, ötletszerűen jelennek meg a települések.
- Afrika déli területein, nagyjából a Dél-afrikai Köztársaság területén az europid népesség fő népcsoportként történő jelölése kizárólag a tudatlanság vagy az apartheid támogatása közötti választás lehetőségét nyújtja. Az őslakó bantu népek, a zulu, sosza, szotó, cvána, sona, matabele és egyéb törzsek az europid népességnél később érkeztek volna a területre, és kisebbségben lennének?
- Az eredeti, kétoldalas Stiefel térképből egyoldalásra kicsinyített Föld térkép mellé az eredeti térkép 1:100 milliós méretaránya került.

Földrajzi atlasz középiskolásoknak

A középiskolai változatnál a **domborzati térképek** az eredeti méretben jelennek meg, ezért nem jelentkezik a kicsinyítések miatti probléma, mint az általános iskolai atlaszban.

A **térképi nevek** és a jelmagyarázati szövegek betűmérete sok esetben itt is kicsi, és nehezen olvasható.

A **tematikus térképek** esetében szintén az általános iskolai atlaszhoz hasonló a helyzet. Kevés a számuk, és hasonlóan következtelen az alkalmazásuk. Csak egyetlen példa. Ázsiánál és Afrikánál az atlasz bemutatja a januári és júliusi középhőmérsékletet, Európánál és a Földnél azonban csak az évi eloszlást, a többi kontinensen pedig egyáltalán semmit.

A korosztály számára készülhetett volna sokkal több gondolkodásra, elemzésre ösztönző tematikus térkép, de valószínűleg ennél az atlasznál is meghatározó volt az 56 oldalas terjedelem.

Néhány kirívó hiba

- A bolygókat ábrázoló grafikán a bolygók átmérő szerinti nagyságának aránya rossz, nem tükrözi a bolygók egymáshoz viszonyított valós méretét.
- Az Európa domborzata térképen a Kanári-szigetek és Madeira feltüntetése teljesen félrevezető. Bár Spanyolországhoz és Portugáliához tartoznak, az Afrikai lemezen fekszenek, ezért domborzatilag csak Afrikához sorolhatók.
- Az Ázsia gazdasági fejlettségét mutató térkép címe megtévesztő, mivel a térkép az egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP) értékét mutatja az egyes országokban, a gazdasági fejlettség meghatározása azonban ennél bonyolultabb. A térképi ábrázolással ellentétben Szaúd-Arábia gazdasági fejlettsége valószínűleg nem vetekszik Japánéval, csak a kőolaj eladásból származó jövedelme megemeli a GDP értékét. A rossz cím viszont azt a képzetet kelti, hogy Ázsia gazdaságilag legfejlettebb térsége az Arab-félsziget.
- Hasonlóan zavart kelt egy másik helytelen címválasztás. A világ népességének változását bemutató térkép címében 2012 szerepel időpontként. A térkép azonban feltehetőleg nem egyetlen év, a 2012. év népességnövekedését és csökkenését mutatja, hanem csak az adatok származnak 2012-ből.
- Nem segít a Föld országainak gazdasági fejlettségét bemutató torzított kartogram sem a gazdasági fejlettség megállapításában. A pályázati kiírás egyik célja volt, hogy „*készüljenek olyan „torzított” térképek, amelyek egyes korszakok demográfiai, fejlettségi adatait ábrázolják, ezzel szemléletesen mutatják be az egyes régiók eltérő fejlettségét.*” Az elkészült ábra teljesen értelmezhetetlen. Nem elsősorban a torzítás miatt, hanem mert nem derül ki, hogy a kartogram színezése országszínezést takar, vagy a fejlettséget bemutató valamilyen skálát jelöl. (A torzított kartogram bemutatásához bőven elég lett volna a világosan értelmezhető Föld népessége ábra.)
- A „Migrációs tendenciák a világban” ábra is zűrzavaros. Tisztázatlan az ábrán látható osztásközök értéke, és nem világos, hogyan lesz az egy országból elinduló kivándorlók száma magasabb, mire a célországba érnek.
- Keverednek az Antarktika és Antarktisz fogalmak.
- A Földet egy vetületben kiterítve ábrázoló, úrfotóhoz hasonlító „A Föld képe nappal” című térképnél a „nappal” meghatározásnak semmi értelme, mert egyszerre nincs nappal az egész Földön. Elég lenne címnek „A Föld képe”.

A TÖRTÉNELEM ATLASZOK

A történelmi atlaszok szintén felvetik azt a kérdést, hogy **kinek készültek?** Az általános iskolai változat egyértelmű, az 5–8. évfolyam számára. A középiskolai atlasz azonban a saját meghatározása szerint alkalmas valamennyi középiskola 5–12. évfolyama számára. Tehát a középiskolában az 5. évfolyamot kezdő 10–11 éves gyermek okosabb, érettebb, felnőttebb, mint az általános iskolában a hasonló évfolyamot kezdő társai. Találkozott már térképpel, azon belül történelmi térképpel, úgyhogy számára kevesebb gondot jelent az atlaszhasználat. Hogyan alkalmazkodnak így az atlaszok a korosztályok életkori sajátosságaihoz, és mennyire érvényesítik a fokozatosság elvét?

Nem állítom, hogy a jelenleg forgalomban levő atlaszokkal nincs hasonló gond. Az OFI-nak azonban, ahogy a neve is mutatja, éppen az lenne a feladata, hogy az ilyen természetű hibás gyakorlatra felhívja a figyelmet, és az iskolákkal elfogadtassa a változtatást. Ehelyett az OFI is beállt a sorba, és elkövette ugyanazt a hibát.

Az atlaszok alapja

A történelmi atlaszok gerincét az egykori *História* című történelmi *folyóirat* térképei alkotják. Annak megállapítása, hogy darabszámra ez hány térképet jelent, egy külön kutatást igényelne, hiszen át kellene vizsgálni az elmúlt évfolyamok teljes anyagát. Azonban szűrőpróbaszerűen is tucatnyi felhasznált térképre bukkanhatunk a folyóirat számaiban. Azok a térképek, amelyek esetleg nem jelentek meg a *Históriában*, ugyanolyan stílusban készültek, mint a folyóirat térképei. Ennek egyszerűen az az oka, hogy valamennyi térképet ugyanaz a térképész szerkesztette és tervezte, aki korábban a *História* térképeit készítette.

Ha végiggondoljuk, akkor arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a kutatás szempontjai és végeredménye szerint a közoktatás számára legelőnyösebb – korosztálytól függetlenül – egy konkrét történelmi szakfolyóirat térképeit átvenni. Módszertanilag, tartalmilag, jelkulcsilag, megjelenési formájukban ezek a legalkalmasabb térképek ahhoz, hogy mind az általános, mind a középiskolában a diákok a legeredményesebben dolgozhassanak velük. Olyannyira, hogy a két atlasz térképei jelentős mértékig átfedik egymást, mivel az általános iskolai atlasz 74 térképe közül 60 egy az egyben vagy minimális különbséggel ugyanaz, mint a középiskolai atlasz térképei. A kutatás eredménye szerint tehát így érvényesülnek a legjobban az alábbi kutatási szempontok:

„Hogyan alkalmazkodnak a korosztály életkori sajátosságaihoz, mennyire érvényesítik a fokozatosság elvét?”

„a tanulók életkori sajátosságaihoz való erőteljes alkalmazkodás”

Történelmi atlasz általános iskolásoknak

Az általános iskolai változat esetében lehetne vizsgálni, hogy a térképek tartalmilag jók-e. Valószínűleg jók, hiszen egy történelmi folyóirat számára készültek. Feltehetőleg a kerettanterv által megkövetelt topográfiai névanyag és kulcsfogalmak szerepelnek a térképeken.

Az egyes témák ábrázolása már adhat vitára okot. Például akadnak:

- a középiskolás változathoz átvett térképek miatt nagyon – főleg a korosztály számára – **zsúfolt térképek** felesleges tartalmakkal (pl. Európa a 8–10. században, Magyar Királyság a 11. században, A Magyar Királyság a Hunyadiak korában, Forradalmak és a történelmi Magyarország felbomlása)
- **módszertanilag helytelenül** ábrázolt témák (pl. az egyházmegyék és vármegyék keveredése a 11. századi Magyarországon, Európa és hazánk népességének vallási megoszlása a 16–17. században, a népmozgások a Kárpát-medencében a 18. században, a Magyar Királyság bemutatása a 18. században, az 1848–49-es szabadságharc)
- **grafikailag elhibázott** térképek (pl. Várépítés és román stílus emlékei 1300-ig, Népmozgások a Kárpát-medencében a 18. században)

Az igazi gond azonban generális.

- A szűken megválasztott terjedelem miatt **kimaradt** több, a tankönyvben szereplő **téma**: Kánaán/Palesztina, az Anjou–Zsigmond kori Magyarország, a 17. századi Európa, a világkereskedelem kialakulása, a gyarmatosítás, az Osztrák–Magyar Monarchia közigazgatása, a trianoni békeszerződés gazdasági vonatkozásai, az I. világháború következményei, Európa a II. világháború után

- Egy **rosszul** megválasztott **grafikai megoldás** (a nevek mögött egy fehér keret) miatt még a jól megválasztott betűmérettel rendelkező nevek is rosszul olvashatók, mivel olyanok, mintha szellemképesek lennének. Így az egész atlasz nyugtalan, vibráló, idegesítő külsővel rendelkezik. (Kutatási cél: „*a vizuális eszközök alkalmazása (jelölések, betűtípusok, grafikai megoldások)*”)
- A **legkirívóbb hiányosság** azonban, hogy az atlasz nem rendelkezik semmiféle olyan eszköztárral, ami vonzóvá tenné a gyerekek számára. Már az 1970-ben megjelent első általános iskolai történelmi atlasz is igyekezett gyerekbarát lenni. A jelenleg forgalomban lévő atlaszok színes ábrákkal, időszalaggal, különböző méretű grafikákkal egészítik ki a jól megválasztott tartalommal bíró, áttekinthető térképeiket, amelyek egységes jelrendszere, színezése, megjelenése igazodik a korosztály életkori sajátosságaihoz. Mondhatnánk úgy is, hogy játékosak, és a térképhasználaton túl még rengeteg lehetőséget nyújtanak az órai és otthoni munkához. Az OFI most megjelent atlaszából azonban mindez hiányzik, és még a törekvése sem látszik annak, hogy egy kicsit is vonzóvá tegyék a korosztály számára. Azt kell mondani, hogy több kutatási cél („*a diákok figyelmének, érdeklődésének, aktivitásának irányítása*”; „*a tanulók életkori sajátosságaihoz való erőteljes alkalmazkodás*”; „*a vizuális eszközök alkalmazása (jelölések, betűtípusok, grafikai megoldások)*”) közül semmi sem valósult meg.

Pedig figyelembe véve azt, hogy az OFI általános iskolai földrajzi atlasza tematikáját tekintve jó esetben is csak a 6. évfolyamtól használható, az 5. évfolyamon ennek a történelmi atlasznak a térképeivel fognak a diákok először találkozni. Kérdés, hogy az atlasz miatt mennyi idő alatt fog elpárologni a 10 éves gyerekek térképek iránti minden érdeklődése?

A tankönyvek körüli vita kapcsán az egyik szerzőtől elhangzott, hogy azért írt tankönyvet az ötödikesek számára, mert nem akarta, hogy a közeljövőben ötödikes kislánya valamelyik forgalomban levő, rossz tankönyvből tanuljon. A történelmi atlasz esetében azt javaslom, hogy ne ő döntsön, hanem kérdezze meg kislányát, melyik atlaszból szeretne tanulni. A kísérletiből, vagy valamelyik forgalomban levőből?

Történelmi atlasz középiskolásoknak

A középiskolások számára készült atlasz térképei az általános iskolaihoz hasonló ok miatt, tartalmilag valószínűleg helyesek. Egyéni ízléstől függetlenül elmondható, hogy térképei megfelelnek az adott korosztály számára, ha a kiadvány forgatása közben nem bukkannánk lépten-nyomon valamilyen szerkesztési hibába.

Az atlasz térképeinek java része **túlszűfolt**, emiatt nehezen értelmezhető (pl. Európa a 8–10. században, Európa a 15. században, A Magyar Királyság közigazgatása és közlekedése a 18. század végén, A magyarországi vidéki zsidóság gettósítása és deportálása, A Föld demográfiai térképe napjainkban, stb.).

Számtalan térkép rosszul megválasztott mérete következtében válik zsúfolttá. Emiatt a **nevek**, jelmagyarázati szövegek **olvashatatlanok**, a betűk mérete nem haladja meg a már korábban említett nyomdai határértéket (pl. A Római Birodalom, Európa vallási térképei az újkorban, a Habsburg monarchia a 16. század végén, Az egységes Olaszország és Németország kialakulása, A hazai zsidóság 1910-ben, Háború Horvátországban). Legkirívóbb talán a II. világháború csendes-óceáni frontján zajló események bemutatása egy 5,5x9,5 cm-es, karácsonyi ajándékkísérő méretét meg nem haladó térképen.

Az olvashatatlanságot fokozza a névrajznak az általános iskolai változathoz hasonló, szellemképesnek tűnő grafikai megoldása.

Mivel a térképek sorrendje a tankönyvi tematikai egységeket követi, ezért a **térképek kronológiája** teljesen „szétcsúszott”. Így pl. A magyar nép vándorlása és a honfoglalás 6-9. századi térképe a 15. századi Európa térképével került egy oldalpárra. Való igaz, hogy a tankönyv a középkori egyetemes történelem feldolgozása után kezdi a magyar történelem tárgyalását, de az atlaszban ez a megoldás nagyon szerencsétlen, mert térképeinek sorrendje így egy hibás kronológiát közvetít a diákok felé. Ügyelni kellett volna, hogy az egyetemes és a magyar történelem azonos időszakot ábrázoló térképei egymás melletti vagy egymáshoz közeli oldalakra kerüljenek. Még jobb lett volna, ha az egyetemes és a magyar történelem eseményeit az atlasz két egymástól teljesen elkülönülő egységben mutatja, és akkor a kronológia sem sérül.

Egyéb **kronológiai zavarok** is felmerülnek. Például a trianoni békeszerződésig történt események és a trianoni békeszerződés eredményének bemutatásától háromoldalnyira került a trianoni Magyarország határainak kialakulását bemutató térkép. Az ok itt is a tankönyv fejezeteihez való igazodás.

Szerkesztési hibák

Példaként néhány olyan **szerkesztési hibát** érdemes megjegyezni, amelyek segítik a hamis kép kialakulását.

- A Magyar Királyság 15. századi népességét bemutató térkép jelmagyarázatában található szöveg szerint a magyarok aránya Magyarországon, Szlavóniában és Erdélyben meghaladta a 66%-ot. A térkép ugyan nem mutat Szlavóniában magyar népességet, de a hibás szöveg rögzülhet.
- Az európai vallásokat a 16–17. században bemutató térképeken a vallások színfoltokkal való ábrázolása következtében nem érzékelhető, hogy az egyes vallások bizonyos területeken keveredtek. A térkép szerint pl. a Felvidék nyugati felén evangélikus, a keleti felén pedig katolikus népesség élt, holott a valóságban a katolikus többségű szlovákság keveredik az evangélikus vallás követőivel. Magyarország területének jelentős részét a református vallás uralja még az ellenreformáció idején is, így nehezen érthető, hogyan lehetséges, hogy a katolikus egyházat követi a legtöbb hívő ma is.
- A Magyarország 16. századi felekezeti viszonyait bemutató térkép a sávozással jól fejezi ki a vallások keveredését egyes területeken, de a sávok szélességének változása mennyiségre utal, azaz mintha a szélesebb sávban több lenne az adott vallás képviselője. Ez pedig ebben formában nem igaz.
- A 18. századi magyarországi betelepüléseknél a térkép minden irányból jelez zsidó bevándorlókat. Lehet, hogy érkeztek minden irányból, de így nem kap hangsúlyt a két jelentős kibocsátó terület, Galícia és Morvaország. A térkép grafikai megoldása amúgy sem differenciál a migrációs mozgások jelentősége között. Külön meg kell még jegyezni, hogy plakátszerű, durva grafikai megoldása miatt kirí az atlasz többi térképe közül.
- Magyar Királyság közigazgatása és közlekedése a 18. század végén térkép címe és ábrázolása szerint az Erdélyi Nagyfejedelemség mintha a Magyar Királyság része lenne, pedig ekkor közvetlenül Bécs alá tartozott. A postautak szinte mindent eltakarnak, és azt a képzetet keltik, mintha a korabeli Magyarország nagyon fejlett úthálózattal rendelkezett volna.
- A Magyarország iparát és bányászatát 1930-ban bemutató térkép az egész ország területén tucatjával jelöli a malomipar helyszíneit úgy, hogy település nem jelenik meg a jel mellett. Így nem derül ki, hogy melyek voltak a malomipar tényleges központjai. Legfőképpen az nem derül ki, hogy Budapest volt közülük a legjelentősebb már a 19. század vége óta, mivel Budapest mellett még jel sincs.

Hiányzó témák

A középiskolai változatból is hiányzik jó néhány téma, amely a tankönyvben szerepel. A térképekből a kereszténységen és az iszlámon kívül nem tudunk meg semmit a nagy vallások kialakulásáról. Hasonlóképpen egy szó sem esik a román stílusról, gótikáról, reneszánszról. Szinte semmilyen kitekintést nem kapunk a világról a különböző korszakokban. A földrajzi felfedezések kora és 1920 között globális szinten egyetlen térkép sem mutatja a világot, a gyarmatbirodalmak létrejöttét. Nincs térkép a világkereskedelem, világgazdaság kialakulásáról. Nem találkozhatunk a Kolumbusz előtti amerikai kultúrákkal, nem kapunk képet az Orosz és a Habsburg Birodalom kialakulásáról. Semmit nem tudunk meg a trianoni béke gazdasági következményeiről, vagy a II. világháború utáni megszállási övezetéről, és így tovább.

Legfőképpen azonban az atlasznak azok a részei hiányoznak, amelyek eszközként segítik az atlasz használatát, segítenek tájékozódni magában az atlaszban, és segítenek tájékozódni a történelem folyamában. Hiányzik az atlaszból a névmutató és a kronológia.

Névmutató

A névmutató hiánya – a földrajzi atlaszoknál jelzett okon túl – nemcsak az atlaszban való tájékozódás lehetőség zárja ki, hanem rengeteg hasznos információtól megfosztja a tanulókat. A névmutató utal az egyes nevek jellegére (település, ország, hegy, nép, stb.), utal régi névalakokra, utal a különböző nyelvű névváltozatok nyelvére, utal egyes objektumok különböző korokban használt névalakjaira, és utalásokkal megmutatja köztük az összefüggést. Klasszikus példa: Büzantion, Byzantium, Bizánc, Konstantinápoly, Isztambul. De segítséget nyújt az egyes országok, területek jogállásának (állam, országrész, tartomány, gyarmat, stb.) meghatározásában, feloldja a térképi rövidítéseket, és a feltüntetett keresők száma jelzi egy-egy objektum fontosságát a történelem folyamán.

Mivel egy történelmi atlasz névmutatójának szerkesztése bonyolult, munkaigényes feladat, ezért hatalmas eredményként könyvelhette el a történelemoktatás, amikor majd 20 évvel ezelőtt megjelent az iskolai atlaszok részeként.

Kronológia

A területi alapon készült összehasonlító kronológia néhány évvel a névmutató után jelent meg a középiskolai történelmi atlaszban. Indokolta, hogy a 2015. 12. 31-ig hatályos 100/1997. (VI. 13.) Korm. rendelet a történelem érettségi vizsga általános követelményei között hangsúlyosan szerepeltek a képesség jellegű követelmények. Külön pontot kapott a kompetenciák közül „A történelmi térképek felhasználása az ismeretszerzéshez.”, valamint a „Információk gyűjtése és következtetések levonása egyszerű statisztikai táblázatokból, diagramokból, grafikonokból, kronológiákból.”

A Tájékozódás térben és időben fejezetén belül pedig hangsúlyosan jelent meg a „Konkrét történelmi események térben és időben való elhelyezése.”, valamint a „Különbségek és egybeesések felismerése a világtörténet és a magyar történelem legfontosabb eseményei között.”

A 2016. év végéig érvényes 40/2002. (V. 24.) OM rendelet még tartalmazza a fenti követelményeket, azonban a 2017. év elejétől érvényes rendelet 1. és 3. pontja (Kompetenciák; Tájékozódás térben és időben) szigorúan kerüli a kronológiának még az említését is. Helyette megjelenik a „Legyen képes összekapcsolni a történelmi eseményeket évszámokkal, nevekkkel és helyekkel.” követelménye, ami virágnyelven nem egyebet jelent, mint az évszámok és események fejből való ismeretét.

Természetesen az évszámok és események ismerete fontos a történelem tanulása során. Fontos a memória fejlesztése is, hiszen a jó memória is egyfajta képesség. Csak nem konkrétan a történelmi gondolkodás elsajátításhoz szükséges képesség, mivel ahhoz hasznosabb lenne a kronológia használatának az ismerete. Úgy gondolom a gimnáziumban

eltöltött évek eredményességének jobb bizonyítéka, ha valaki pl. a középszintű érettségien egy komplex atlasz segítségével válaszolni tud kérdésekre, meg tud oldani egy feladatot, mint hogy fejből fel tud sorolni évszámokat, amelyeket minden kutatás szerint néhány hét, hónap jó esetben év alatt elfelejt, ám szükség esetén az internet segítségével kb. 20 másodperc alatt megtalál.

Az érettségi követelmények meghatározóinak és az atlasz készítőinek annyira fontos volt a kronológia száműzése az érettségiről, hogy külön jogszabály rendelkezik arról, hogy 2017. januárjától a történelem érettségi vizsgán kizárólag az OFI által készített, kronológiamentes történelem atlasz használható. Ez jelentősen hátrányos helyzetbe hozza azokat a 2017-ben érettségiző diákokat, akik 2013 óta az új kerettanterv szerint engedélyezett, forgalomban levő, jóval bővebb terjedelmű atlaszokat használják tartós tankönyvként harmadik éve.

Művelődéstörténet

Ez utóbbi rendelkezésnek még egy következménye sújtja a diákokat. Mivel csak az OFI által készített történelmi atlaszok kerülhetnek be az érettségi vizsgára, nagy valószínűséggel a diákok ezeket fogják forgatni tanulmányaik során. Így nem fognak találkozni a jelenleg forgalomban levő atlaszok művelődéstörténeti részével. Ezek a térképek koncentráltan ismertetnek kultúr-, tudomány-, technika-, vallástörténeti, stb. tartalmakat. Ezek ismerete ugyan nem kötelező, de mivel a tananyagot túl egész oktatási rendszerünk igen szűkösön foglalkozik ilyen természetű témákkal, segítség lenne a látókör szélesítésénél, fakultációnál, emelt szintű érettségire való készülésnél. Az 1997-es kormányrendeletben még hangsúlyos szempontként jelentkezik, hogy *„fontos szerep jut a politika- és eseménytörténet mellett a társadalom-, a gazdaság-, a művelődés- és mentalitástörténetnek.”* Ezeknek az elvárásoknak a korábbi atlaszok tartalmukban igyekeztek megfelelni. Ehhez képest az OFI atlasza még a hagyományosabbnak tekinthető, gazdaságot és kultúrát bemutató térképekből is mindössze 8 darabot tartalmaz.

Egyszóval elmondhatjuk, hogy terjedelmükben, tartalmukban, komplexitásukban, kifejezési módjukban az OFI történelmi atlaszai – a földrajziakhoz hasonlóan – visszalépést jelentenek, nem érik el a forgalomban levők színvonalát. Sőt, a pályázati kiírás ismeretében ki kell mondani azt is, hogy nem felelnek meg a kitzűzött kutatási szempontoknak, céloknak sem.

Ennek ellenére az állam elárastotta az iskolákat ingyenes kísérleti atlaszokkal. Felmerül a kérdés, ha ezek kísérleti atlaszok, hogyan lehet rázúdítani az egész közoktatásra, ahelyett, hogy néhány iskolában kipróbálnák? Hogyan lehet egy kísérleti atlasz használatát kizárólagossá tenni az érettségi vizsgán?

Az atlaszok ingyenessége és törvénybe foglalt védettségük rövidesen ki fogja szorítani a forgalomban levő atlaszokat az iskolákból, amelyeknek nem lesz lehetőségük tankönyvi engedélyük megújításához. A „választék” az OFI atlaszaira fog szűkülni. Mivel a felzárkóztatási uniós pénzek néhány éven belül elapadnak, feltehetőleg nem lesz keret az ingyenes atlaszok fejlesztésére. Versenyhátrányában motiváció sem lesz erre. Elő fog állni az 1950-es évek vége és az 1970-es évek vége közötti állapot, amikor 20 év változatlan után az 1978-as új tanterv készítette először az atlaszok fejlesztésére az illetékeseket. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert a jelenlegi tendenciát figyelve, tanároknak, diákoknak, szülőknek szembesülniük kell azzal, legkésőbb 2018-tól hosszú ideig valószínűleg csak ezekkel az atlaszokkal lesz lehetőségük találkozni az oktatásban. Ezt igazolja az atlaszok bevezető szövege is, amely szerint az atlaszok nem avulnak el a hozzájuk tartozó, folyamatosan fejlesztett digitális tartalmak miatt. Ez még akkor is elég borús kilátás, ha a digitális tartalmak valóban folyamatosan megújulnak majd.

Roppant divatos, hogy QR-kód segítségével okostelefonról vagy táblagépről elérhetők ezek a digitális anyagok. Eléggé ellentmondásos azonban, hogy az ingyenes atlasz használata a

szülők által megvásárolt drága digitális eszközök használatához kötődik, főként úgy, hogy a havi internethasználat díja magasabb, mint egy 4 évig használható atlasz ára. Ez a technikai megoldás számtalan problémát vehet fel országos szinten ennek az anyagnak az egységes használatában, és a sokat emlegetett esélyegyenlőség ellen hat! Nem a telefon- vagy tablethasználat a lényeg, hanem az elérhető digitális tartalom. Az interaktív tábla lázas alkalmazásának korszakához hasonlítható ez. Akkor is az eszközön, és nem az elérhető tartalmakon volt a hangsúly.

Hidas Gábor

Kiegészítésül álljon itt néhány részlet a pályázati kiírásból. Összevetve az atlaszokkal mindenki saját maga levonhatja a konzekvenciákat, hogy a projekt résztvevői eredményesen használták-e fel a pályázat nyújtotta anyagi lehetőségeket.

TÁMOP-3.1.2-B/13 kiemelt projekt

3. Tartalmi leírás és követelményspecifikáció

3.1 A kutatás célja, tevékenységei

A Nemzeti Alaptantervhez és a kerettantervekhez illeszkedő újtörténelmi diákatlaszok fejlesztése ki-munkált koncepciók alapján kell, hogy megtörténjen. E koncepciók kidolgozását és elfogadását meg kell előznie egy kutatás-fejlesztési folyamatnak.

- a) *általános iskolai történelmi diákatlasz*
- b) *középiskolai történelmi diákatlasz*

A kutatásnak választ kell adnia az alábbi kérdésekre:

A diákatlasz fejlesztés lehetőségei és követendő példái

- 1) Milyen pedagógiai alapelveknek és tantárgymódszertani megoldásoknak, kell az új diákatlaszokban érvényesülni? Ezek közül melyek térnek el a jelenlegi hazai gyakorlattól?
  - Hogyan értékelhetők az akkreditált diákatlaszok a NAT-ban, és a kerettantervben megfogalmazott pedagógiai célok teljesülése szempontjából?
  - Hogyan illeszkednek ezek a kerettanterv új tematikájához?
  - Mennyire veszik figyelembe a kerettanterv által biztosított időkereteket?
  - Hogyan alkalmazkodnak a korosztály életkori sajátosságaihoz, mennyire érvényesítik a fokozatosság elvét?
- 2) Milyen nemzetközi tapasztalatokat érdemes hasznosítani az új diákatlaszok koncepciójának kidolgozásakor?
- 3) Milyen hazai módszertani hagyományokat érdemes megőrizni?
- 4) Milyen, elsősorban oktatásmódszertani, didaktikai bizonytalanságok merülhetnek fel?
- 5) Hogyan lehet növelni a diákok aktivitását és együttműködési lehetőségeit a térképek segítségével?
- 6) Milyen segítséget kaphatnak a tanárok a diákok együttműködésének és aktivitásának növeléséhez? Lehetőség ad-e az atlasz csoportmunkára, kooperatív tanulásra?

A diákatlaszhoz kapcsolódó digitális tananyagok

- 7) Milyen digitális háttérrel, tananyagokat, és online szolgáltatásokat kellene nyújtani a Nemzeti

Közoktatási Portálnak az új diáktalaszokhoz? Milyen lehetőségek vannak az új generációs tartalmi elemek megjelenítésének módszertani alkalmazására a téma vonatkozásában?

- 8) Milyen célokat, alapelveket és szempontokat kell érvényesíteni a nyomtatott és a digitális diáktalasz együttes megtervezése során?

Az új generációs tankönyv és taneszköz fejlesztési koncepciója és standardjai

- 9) Mik legyenek az diáktalaszok fejlesztési koncepcióját meghatározó tartalmi és pedagógiai célok, alapelvek?
- 10) Melyek azok a minőségi standardok, amelyek következetes érvényesülése garanciát jelenthet arra, hogy az új diáktalaszok összhangban legyenek a NAT-ban és kerettantervben megfogalmazott pedagógiai célokkal, és megfelelő feltételeket biztosítsanak a hatékony és eredményes tanuláshoz?

Az Ajánlatkérő a nyertes ajánlattevőtől, a felsorolt kérdésekre adandó részletes helyzetfeltáró és elemző, komplex kutató munkát alátámasztó, tanulmányt vár el. Az elkészített tudományos munka tartalmazzon lehetséges megoldási javaslatokat, előfeltételek/következmények feltárását, fejlesztési javaslatokat mely alapján a tényleges fejlesztési tevékenység iránya egyértelműen beazonosítható legyen.

Jelen K+F tevékenység kapcsán keletkező komplex kutatómunka integráns, elválaszthatatlan része a fejlesztési folyamatnak mely újszerű megoldások kidolgozására, nemzetközi tapasztalatok adaptációjára, újszerű ismeretek megszerzésére irányul.

3.2 A kutatás-fejlesztés elvárt produktumai:

1. A kutatási terv 1 szerzői ív terjedelemben, valamint **komplex elemző tanulmány** 4 szerzői ív terjedelemben.

A tanulmányban ismertetni kell a kutatási módszertant, továbbá közölni kell a vizsgálat kiterjedtségét, részletezettségi szintjét. A tanulmánnyal szemben alapvető követelmény annak koherenciája, az elemek egymásra épülése, a megfogalmazott opciók egymástól való különbözősége, realitása, összességében a tanulmány szakmai megalapozottsága és magas minősége.

3.3 Fejlesztési tevékenység koncepciója, elvárt produktumai:

A fejlesztési koncepciónak összhangban kell lennie a komplex elemző tanulmány következtetéseivel és javaslataival, továbbá tartalmaznia kell a tervezett atlaszok részletes tematikáját.

A következő témák mentén kérjük bemutatni a fejlesztésre vonatkozó terveket.

- a térképek tematikájának és az egyes térképi tartalmaknak megfeleltetése a NAT és a kerettantervek előírásaival (pl. a területeket a tananyag tartalma szerinti kivágatban ábrázolja);
- a képességfejlesztési célok megvalósításának biztosítása (pl. lehessen rajta távolságot mérni, tartalmából következtetni, összefüggéseket felfedezni);
- a diákok figyelmének, érdeklődésének, aktivitásának irányítása ;
- a tanulók életkori sajátosságaihoz való erőteljes alkalmazkodás;
- a legfontosabb a földrajzi-környezeti jellemzők dinamikus kiemelése és érzékeltetése;
- egyszerű és a tanulókat asszociációkra készítő jelrendszer, jelmagyarazatot kialakítása ;
- a vizuális eszközök alkalmazása (jelölések, betűtípusok, grafikai megoldások);
- kreativitásra készítő feladat típusok alkalmazása;
- kooperatív játékokra, csoportmunkára való késztetések és feladatok alkalmazása;
- a valóság rétegzettségének, összefüggéseinek, sokoldalú megismerhetőségének a bemutatása;
- egymással ellentmondásban lévő nézőpontok bemutatása (pl: különböző nemzeti vagy történelem, felfogások érdekütközések megjelenése a vizuális ábrázolásban)
- összefüggések tendenciák, folyamatok, átalakulások elemzésre is alkalmas bemutatása;
- különböző ábrázolásmódú térképek használatának megtanítása és gyakorlása;
- a mobiltelefonos vagy tabletes használat lehetőségeinek kihasználása;

- a diáktalashoz kapcsolódó digitális térképek és tananyagok, feladatrendszerek, alternatív tanulási utak illesztése (pl.: a különböző kistérségekben lakók háttértudásához való illeszkedés);
- történelmi emlékhelyek megjelölése és kapcsolódó téma feldolgozási lehetőségek (projektek) ajánlása;
- készüljenek olyan „torzított” térképek, amelyek egyes korszakok demográfiai, fejlettségi adatait ábrázolják, ezzel szemléletesen mutatják be az egyes régiók eltérő fejlettségét. (Ehhez megfelelő módszertani segédanyag is szükséges, hiszen a jelenlegi közoktatásban kevésbé ismert ilyen térképek alkalmazása.);
- a tankönyvi anyaghoz való illeszkedés (a NAT és a kerettanterv kötelező óraszámú előírásainak áttekintésével);
- egykor és ma (pl. történelmi birodalmak, országhatárok jelenlegi határainak feltüntetése a digitális anyagban).

Az Ajánlatkérő a nyertes ajánlattevőtől, a fejlesztési koncepció megvalósítását követően újszerű megoldásokat és ismereteket tartalmazó diáktalashoz elkészítését várja el.

6. A szerződés meghatározása, hatálya, teljesítési határidő

Az ajánlatkérő **kutatás-fejlesztési szerződést** köt a nyertes ajánlattevővel.

- A szerződéskötés tervezett napja: 2015. április 15.
- A szerződéskötés időpontjáról az ajánlatkérő értesíti a nyertest.
- A szerződés teljesítésének véghatárideje: 2015. július 31.
- Az ajánlatkérő elfogadja a megadott véghatáridőnél korábbi teljesítést.
- A szerződő partnerrel szemben elvárás az atlaszokból egyenként 2-2 mintaoldal eljuttatása az ajánlatkérő részére 2015. május 15-ig. A kért mintaoldalak megküldését követően a Nemzeti Közoktatási Portálon közzé teszi az Ajánlatkérő disszeminációs célokból.